

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ВУГЛЕДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У даний час розвитку промислового виробництва ефективному функціонуванню промислових підприємств надається підвищена увага. Це пов'язано з тим, що саме промислове виробництво формує економічний потенціал країни, створює базу для розвитку інших галузей національної економіки. У той же час при економічних відносинах, що склалися в нашій країні, без радикальних змін у промисловому секторі вирішувати задачу підвищення його ефективності не уявляється можливим. Вимагають вирішення питання, пов'язані перш за все з пошуком нових підходів, методів до управління, регулювання розвитку промислових підприємств.

Зарубіжний досвід показує, що на перехідному етапі до ринкової економіки вплив держави на розвиток економічних відносин у промисловому виробництві збільшується. Розгляду цієї проблеми присвячені дослідження багатьох українських учених [1-3]. Проте існує ще низка невирішених проблем, пов'язаних з розвитком ринкових відносин у промисловому секторі, до яких можна віднести регулювання відносин власності, підприємництва, структурної перебудови галузей промисловості, інноваційного та інвестиційного регулювання, соціального розвитку, природокористування та ін. Незважаючи на те що ці питання визначають основний зміст державного регулювання промислового виробництва, окремі їх рішення можливі і необхідні

на регіональному і галузевому рівнях. Конкретні напрями, форми і масштаби регулювання визначаються характером і гостротою економічних, соціальних і інших проблем на всіх рівнях управління промисловим виробництвом.

Вугільна промисловість України є вагомим галуззю в промисловому виробництві країни, яка забезпечує її енергетичну незалежність. У той же час ринкові перетворення у вугільній промисловості здійснюються з відставанням від інших галузей економіки. Яскравим прикладом є вже те, що зі 167 шахт 122 залишаються в державній власності, зміни організаційних структур управління проводилися непослідовно, на ринку вугільної продукції відсутня еластичність попиту, організація вугільного ринку не прозора, використання державної фінансової підтримки відбувається недостатньо ефективно, більше 80% шахт працює збитково. Незважаючи на те що вугільна промисловість залишається в державній власності, органи державної влади неефективно здійснюють регулювання діяльності цієї галузі.

У зв'язку з вищевикладеною актуальністю даних питань метою статті є науково-методичне обґрунтування параметрів економічного механізму регулювання ефективного функціонування вугледобувних підприємств України.

Для обґрунтування параметрів механізму регулювання треба вирішити наступні задачі:

обґрунтування методичних підходів до оцінки інструментів, методів формування регуляторної політики в умовах лібералізації вугільної галузі;

вивчення зарубіжного досвіду поєднання державних і ринкових регуляторів вугільних підприємств у сучасних умовах господарювання;

обґрунтування політики структурних перетворень у вугільній промисловості виходячи з потреби національної економіки у вугільній продукції;

розробка концептуальних положень по стратегічному плануванню розвитку вугледобувних підприємств;

обґрунтування параметрів регулювання господарських відносин вугледобувного недержавного сектора вугільної галузі;

концептуальні положення по регулюванню інноваційних процесів у вугільній галузі;

розробка методичних рекомендацій по формуванню механізму податкового регулювання вугледобувних підприємств;

удосконалення механізму функціонування оптового вугільного ринку і розробка системи моніторингу цін на вугільну продукцію і цін вуглеспоживаючих галузей національної економіки.

Огляд літературних джерел [5-10] свідчить про різноманітність точок зору на роль держави в регулюванні економіки країни, її галузей і підприємств. Разом із тим можна виділити деякі загальні положення, які формують систему поглядів на процес регулювання промислового виробництва:

система ринкових відносин не є досконалою і саморегульованою, тому потрібне активне регулювання економіки галузей промислового виробництва на всіх рівнях управління;

регулювання економіки галузей промислового виробництва здійснюється з метою надання їм організованого характеру, впорядкування дій господарюючих суб'єктів, забезпечення дотримання законів, відстоювання державних і суспільних інтересів;

основними способами регулювання економіки промислового виробництва є: складання стратегічних та індикативних планів, формування рішень, що регламентують господарську діяльність підприємств, об'єднань і галузей економіки;

основними функціями державного регулювання економіки промислового виробництва є розробка бюджетно-податкової і грошово-кредитної політики, стратегічне планування економіко-соціального розвитку і безпосереднє управління державним сектором;

формування параметрів основних засобів регулюючої дії на діяльність суб'єктів господарювання (державне замовлення, ліцензування, патентування, регулювання цін, тарифів і ін.).

Слід зазначити, що масштаби, методи і засоби (важелі) регулювання залежать від безлічі чинників, проте вони повинні бути адекватними зовнішнім умовам і сприяти поліпшенню внутрішніх умов функціонування промислових підприємств, що вимагає відповідних досліджень.

В Україні створена нормативно-правова база державного регулювання економіки та її галузей. Проте при регулюванні діяльності суб'єктів господарювання у вугільній промисловості необхідно враховувати особливості вугільного виробництва, до яких відносяться перш за все [11, 12]:

значна відмінність у рентабельності шахт через велику різноманітність природних і техніко-технологічних умов розробки вугільних родовищ;

наявність диференційованої гірничої ренти;

висока трудомісткість і фондомісткість вугільного виробництва, велика інерційність, нездатність швидко, без значних капітальних вкладень реагувати на зміну кон'юнктури ринку;

підвищена соціальна, технологічна та екологічна небезпека галузі; висока аварійність, що вимагає великих витрат на її запобігання і ліквідацію наслідків аварій;

приналежність запасів вугілля в надрах до виняткової власності народу України в особі законодавчої і виконавчої влади.

З урахуванням перерахованих особливостей вугільного виробництва розробку параметрів державного регулювання галузі необхідно здійснювати виходячи з того, що для України вугілля є єдиним власним енергоносієм, який забезпечує підвищення енергетичної безпеки країни.

Проведений попередній аналіз відповідності державного регулювання умовам функціонування суб'єктів вугільної промисловості дозволяє зробити наступні висновки:

державне регулювання охоплює далеко не всі господарські відносини, що вимагають такого регулювання;

вживані методи і важелі державного регулювання вугільної промисловості разом з ринковими механізмами не забезпечують ефективного функціонування більшості вугледобувних підприємств і галузі в цілому;

специфічні особливості вугільної промисловості вимагають регулювання як на галузевому, так і на регіональному рівні управління.

Регулювання вугільної промисловості необхідно здійснювати виходячи з довгострокової (стратегічної) і поточної (тактичної) економічної

політики для забезпечення енергетичної безпеки країни, узгодження інтересів держави, суб'єктів господарювання в галузі і споживачів вугільної продукції.

Економічна політика в галузі формується виходячи з погляду прибутковості суб'єктів господарювання і значущості вугільної промисловості для економіки України по таким напрямкам:

політики структурних перетворень виробничого потенціалу по видобутку вугілля виходячи з потреб національної економіки. При цьому держава встановлює пріоритет забезпечення потреб у вугільній продукції власним її виробництвом;

інвестиційної політики, яка спрямована на створення умов для залучення і концентрації коштів, насамперед на пріоритетних напрямках структурної перебудови галузі: оновлення шахтного фонду за рахунок будівництва нових шахт і розрізів; упровадження техніки і технології останніх поколінь, реконструкції і технічного переоснащення перспективних шахт, заміни зношеної техніки на інших шахтах;

амортизаційної політики – шляхом посилення контролю за використанням амортизаційних відрахувань по призначенню, а також на введення прискореної амортизації гірничошахтного устаткування, що працює з великими навантаженнями або в складних гірничо-геологічних умовах;

цінової політики, яка регламентується державою для забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Насамперед потрібно вводити індикативні ціни, які доцільно періодично оновлювати за результатами систематичного моніторингу внутрішніх і світових цін, а також моніторингу витрат на виробництво вітчизняної вугільної продукції;

політики інституціональних перетворень із урахуванням того, що частка держави в статутному капіталі вугледобувних і вуглезбагачувальних підприємств не повинна бути менше 50% плюс одна акція.

Формування параметрів механізму податкового регулювання набуває особливого значення в контексті ефективного функціонування і розвитку підприємств вугільної промисловості. Без удосконалення механізму податкового регулювання у напрямі його ефективності і гнучкості неможливо створити умови для ефективної діяльності суб'єктів господарювання. У практиці оподаткування підприємств вугільної галузі не спостерігається вдосконалення методів непрямого регулювання, інструментами якого виступає весь перелік податкових платежів до бюджету. Тим часом заходи непрямої дії на економіку проявляються за допомогою зміни структури і ставок податків, встановлення податкових пільг, зміни рівня оподаткування. Разом із цим вимагають подальшого вдосконалення методи визначення податкового навантаження на мікрорівні і формування критеріїв її оптимальності. Практика не знаходить активного застосування елементів податкового менеджменту, в числі яких податковий моніторинг господарських операцій і податкове планування витрат.

Структурні перетворення у вугільній промисловості України поклали початок процесу роздержавлення в галузі, сприяли припливу приватного капіталу, стимулювали утворення підприємств із недержавною формою власності. Разом із тим функціонування підприємств недержавної форми власності по видобутку вугілля має недоліки, що пов'язані з недотриманням трудового законодавства, порушенням технології

ведення гірничих робіт і техніки безпеки, ухилом від податків, фінансовими зловживаннями, невиконанням зобов'язань перед державою і кредиторами і т.д.

Для подальшого зміцнення і розвитку підприємств вугледобувного недержавного сектора необхідно розробити механізм співпраці між гірничопромисловцями і державою, що потребує вирішення додаткових питань із виробничої, інвестиційної, соціальної діяльності підприємств, визначення параметрів регулювання діяльності цих підприємств.

Необхідно обґрунтувати методи державного регулювання оптового ринку енергетичного і коксівного вугілля. У даний час Мінпаливенерго України контролює діяльність багатьох теплових електростанцій, що використовують вугільне паливо. У перспективі у міру реформування електроенергетики електростанції можуть перейти у власність генеруючих компаній, які стануть реальними конкурентами на ринку енергетичного вугілля. Тому можливі ознаки монополістичної діяльності окремих товаровиробників. Враховуючи ту обставину, що споживане енергетичне вугілля може бути взаємозамінним (по марочному складу, якісним характеристикам, ціні та іншим показникам), мають бути виявлені продавці і покупці цього вугілля, тобто для кожної ТЕС визначається перелік вугілля, взаємозамінний тільки для даних ТЕС, визначаються критерії взаємозамінності, виявляються продуктивні межі ринку. У даному випадку задачі полягають у розробці методики аналізу конкурентного середовища на ринках вітчизняного вугілля.

Вимагають рішення питання створення централізованої вугільної біржі з регульованими цінами. За

логікою будь-якого ринку, спостерігатиметься скорочення закритих збутових організацій, можливий переділ вугільного ринку, що склався, перехід на прямі тривалі зв'язки найбільш значних постачальників.

У вугільній галузі країни в даний час є утруднення зі збутом енергетичного вугілля на внутрішньому ринку, тому необхідно орієнтувати розвиток галузі на експорт, про що відмічається в Концепції розвитку вугільної промисловості України. Для цього потрібна розробка стимулюючого механізму.

Ефективність приватної власності в галузях промисловості в порівнянні з державною підтверджується практикою багатьох країн світу. Так, у Росії приватизація вугільних підприємств підійшла до завершальної стадії. Обсяг добутку приватними організаціями складає близько 98%. Проте, як показує російський досвід, вона виявила і недоліки: зниження рівня безпеки і зростання безвідповідальності нових господарів і апарату управління до шахт, як до об'єктів з особливо небезпечною працею; зниження впливу діяльності профспілок і скорочення соціальної допомоги працівникам вугледобувних підприємств [14].

В умовах приватизації вугільна галузь втрачає централізоване управління виробництвом. У Росії в теперішній час вугільні компанії не існують як чисто вугільні. Світова практика показує, що чисто вугільний напрям розвитку спостерігається в тих країнах, де вугледобування є достатньо рентабельним. Українські вугільні підприємства в умовах систематичної кризи, за винятком декількох шахт, не мають рівня рентабельності, достатнього для самостійного стійкого розвитку. Тому в перспективі можливе входження вугільних підприємств у міжгалузеві компанії. Ці процеси повинні

регулюватися, оскільки з'являється реальність переливу вугільного капіталу в умови державного субсидування галузі в інші виробництва, де рентабельність вища (металургію, енергетику), що негативно позначатиметься для галузі.

Логіка розвитку виробництва підказує, що скоро об'єктом уваги вугільних фінансових структур мають бути заводи вугільного машинобудування. Пояснення цьому можна знайти у тому, що проблему оновлення активної частини основних фондів вугільних підприємств можна розв'язати у декілька разів дешевше, закупляючи вітчизняне гірничошахтне устаткування, а не іноземне. Рішення цих питань можливе за рахунок залучення зарубіжних інвесторів крупних машинобудівних компаній, особливо з Німеччини, Англії, Польщі, де відбувається падіння видобутку, різке скорочення попиту на гірничошахтне устаткування усередині цих країн. Тому в майбутньому буде доцільним створення спільних підприємств на базі українських заводів із залученням їх капіталу і високого конструкторського і технологічного досвіду, що відповідно потребує регулювання цих процесів на основі стимулюючих заходів.

Як показує світовий досвід, можливий подальший переділ власності приватизованих вугільних компаній, що є позитивним, оскільки вугільне виробництво характеризується високою капіталоємністю і великими термінами окупності інвестицій. Проте, не дивлячись на багато позитивних моментів приватизації, необхідно виробити методи регулювання і контролю за діяльністю приватних підприємств, а можливо, законодавчо затвердити положення про примусову зміну власників за відсутністю позитивних виробничих результатів або хоча б стабілізації виробництва протягом

перших років. Необхідно виробити заходи відповідальності власників за погіршення фінансових показників вугледобувних підприємств, можливого перекладання на державу фінансового збитку від приросту сум регресних позовів, зростання допомоги по безробіттю, зниження податкових платежів через зменшення об'ємів виробництва.

Необхідно виробити методи регулювання організаційних форм управління приватними компаніями. Досвід приватизації російської вугільної промисловості показує, що новими власниками, як правило, реєструвалися три афілійовані компанії: перша оформлялася як власник приватизованих виробничих активів, друга – як управляюча цими активами і третя – по збуту вугільної продукції [16]. Це допомагає структурувати фінансові потоки, уникати банкрутства, а також зберігати активи компанії інвестора. Враховуючи те, що в українських вугільних підприємствах існує багаторічна кредиторська заборгованість перед бюджетом, то їх наслідки не повинні переноситися в майбутньому на державу.

На завершення можна відзначити, що в умовах, коли з'являються приватні шахти, приватні вугільні компанії, державне регулювання галуззю більшою мірою має бути направлено на пошук балансу інтересів власників і суспільства. Головним важелем дії на власників вугледобувних підприємств повинен залишатися контроль за дотриманням ліцензій на розробку, правил експлуатації запасів і техніки безпеки, а також вимог трудового кодексу.

Література

1. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / За

ред. Ю.М. Бажала. – К.: Ін-т екон. прогнозування, 2002. – 320с.

2. Лапко О.О. Інноваційна діяльність у системі державного регулювання. – К.: Ін-т екон. прогнозування, 1999. – 259с.

3. Прогнозування і розробка програм: Метод. посібник / За ред. В.Ф. Беседіна. – К.: Наук. світ, 2000. – 468с.

4. Інноваційна стратегія українських реформ / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. – К.: Наук. світ, 2000. – 468с.

5. Камаев В.Д. Учебник по основам экономической теории (экономика). – М.: ВЛАДОС, 1996. – 384с.

6. Маковеев А.Л. Сутність та напрями державного регулювання розвитку промислового виробництва // Формування ринкових відносин в Україні: Зб. наук. пр. – Вип.9(28). – Київ, 2003. – 128с.

7. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. / Пер. с англ. – 11-е изд. – Т.2. – М.: Республика, 1992. – 400с.

8. Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора /Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 720с.

9. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки перехідного періоду. Світовий досвід і проблеми України. – Тернопіль, 1995. – 44с.

10. Чумаченко Н.Г. Проблемы государственного регулирования развития экономики Украины // Государственное регулирование экономики: практика и проблемы: Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 1995. – 204с.

11. Янко С.В. Повышение эффективности работы угольных шахт Украины. – К.: Техніка, 1993. – 168с.

12. Корзун А.В., Янко С.В. Некоторые аспекты состояния и перспектив угольных предприятий

Украины // Уголь Украины. – 2002. – №6.
– С.3-6.

13. Амоша О.І., Братков Є. М.,
Рассуждай Л.М. Ринки вугільної
продукції в Україні: стан, проблеми та
шляхи вирішення // Економіка
промисловості. – 2004. – № 2(24). – С. 51-
57.

14. Щадов М.И. Механизм
регулирования эффективных форм
собственности в угольной
промышленности России // Уголь. – 2003.
– №7. – С. 56-59.

15. Амоша А.И., Стариченко Л.Л.
Теоретические основы и механизмы
регулирования доходов угледобывающих
предприятий // Уголь Украины. – 2004. –
№6. – С. 3-8.

16. Кравченко А.Н. Вопросы
государственного регулирования
развития угольной отрасли после ее
приватизации // Уголь. – 2004. – №9. – С.
61-64.